

НОВІ ВІДКРИТТЯ І ЗНАХІДКИ

ОБСТЕЖЕННЯ ПОСЕЛЕНЬ ЕПОХИ МІДІ, БРОНЗИ І РАННЬОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ЧАСУ НА СІВЕРСЬКОМУ ДІНЦІ

Д. Я. Телегін, О. Й. Духін, Е. Є. Кравченко

В долині Сіверського Дінця, як відомо, відносно добре вивчені поховальні пам'ятки епохи міді-бронзи, на підставі яких В. О. Городцов виділив культури цього часу — ямну, катакомбну і зрубну. Що ж до поселень цих культур, то про них в археологічній літературі вже значно менше відомостей. Зовсім мало ми знаємо про місця мешкання катакомбних племен, курганных поховань яких в цьому регіоні вивчено багато. Поселення ранньослов'янського часу в басейні Сіверського Дінця відомі також в невеликій кількості.

Дане повідомлення має на меті публікацію нових археологічних матеріалів з території Слов'янського і Краснолиманського районів Донецької області, виявлених тут за останні 10—15 років красзнавцями О. Й. Духініним і Е. Є. Кравченком. В повідомлення включені також деякі матеріали з розвідок в межах указаних районів, проведених тут в 1950—1956 рр. Д. Я. Телегіним і С. М. Одинцовою.

В 1983 р. значна частина місць, про які йтиметься далі, були обстежені експедицією Інституту археології АН УРСР під керівництвом Д. Я. Телегіна. Загалом авторами опрацьовані матеріали близько 20 місцезнаходжень, переважно міді-бронзи, що виявлені поблизу с. Рубці, м. Слов'яногорськ, сіл Богородичне, Шурове, Черкаське, Старий караван, Брусівка, Мала Діброва, Стародубівка, Андріївка, Райгородок. Ранньослов'янські поселення зафіксовано в урочищах Веделиха і Стариця поблизу с. Богородичне, в ур. Кругленьке біля с. Шурове тощо. Переважна більшість цих пам'яток знаходиться в долині Сіверського Дінця, менше їх відзначено на його притоках — Осколі і Казенному Торці. Нерідко різночасові матеріали збираються на одному й тому місцезнаходженні.

с. Рубці Краснолиманського р-ну Донецької обл. Після створення Червонооскільського водоймища проти села виник великий острів, що дістав назву Піщаний. В розмиві західної частини острова протягом 20—30 м О. Й. Духініним в 1975—1982 рр. виявлено значне скупчення первісної кераміки і кременю. У відшаруванні берега простежується культурний шар. Загалом в колекції понад 70 черепків доби бронзи і 28 крем'яних виробів. Кераміка доби бронзи без особливих домішок в тісті; орнаментована вона валиком, відбитками шнура, зубчастим штампом, прокресленими лініями та ін. Знайдено також кілька плоских керамічних прясел (рис. 1). Судячи за типом кераміки поселення належить до зрубної культури.

На площі цього поселення,

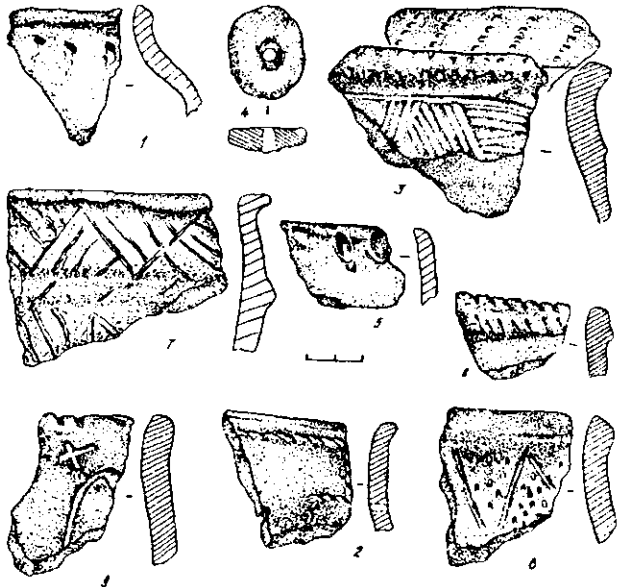

Рис. 1. с. Рубці, острів Піщаний. Кераміка зрубної культури.

© Д. Я. ТЕЛЕГІН, О. Й. ДУХІН, Е. Є. КРАВЧЕНКО, 1997

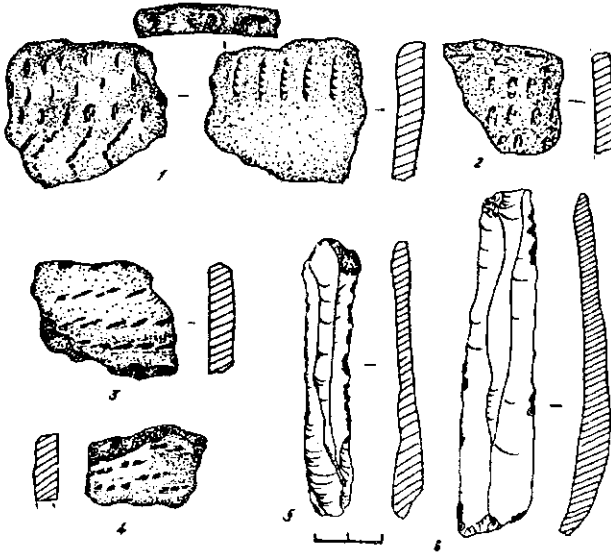

Рис. 2. Кераміка і крем'яні вироби енеолітичного часу: 1, 5 — с. Рубці; 2—4, 6 — м. Словяногорськ.

менту кераміки і крем'яні вироби пізньопалеолітичного-енеолітичного часу (рис. 2, 2—4, 6).

с. Богородичне Словянського р-ну Донецької обл. Поблизу села виявлено два пункти з великою кількістю матеріалів: один — в ур. Веделиха на правому березі Сіверського Дінця, і другий — на лівому березі цієї ріки, в ур. Стариця.

ур. Веделиха знаходиться на північний захід від села, на високому корінному березі Сіверського Дінця. Знахідки зібрані О. Й. Духінін на розораному полі, на площі 900×200 м. Серед них кераміка двох типів пізньої бронзи і ранньослов'янського часу, а також крем'яні вироби.

Кераміка доби бронзи відносно тонкошпинна, поверхня черепків рівнозаглажена. Всього зібрано близько 40 фрагментів. Це уламки плоскодонних горщиків, орнаментованих під вінцями чи по плічках розчленованим валиком або проглаженими лініями; на окремих черепках є відбитки шнура, великозубого гребінця, насічки тощо (рис. 4, 1—3).

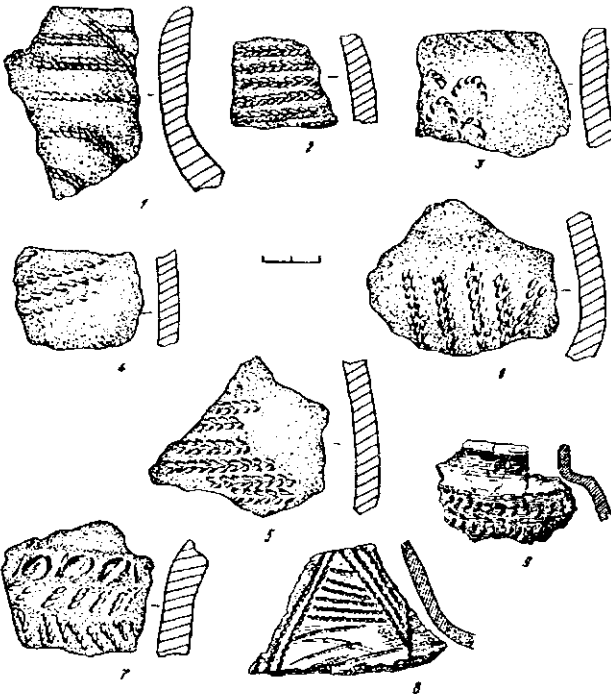

Рис. 3. Кераміка катакомбної культури: 1—7 — м. Словяногорськ, 8 — с. Яремівка, 9 — ур. Бондариха.

крім того, виявлено окремі фрагменти посуду пізньопалеолітичного-енеолітичного часу з гребінцевим і ямковим візерунком (рис. 2, 1), що очевидно є синхронним численним крем'яним виробом (рис. 2, 5).

м. Словяногорськ Донецької обл. На захід від міста Словяногорськ (5 км) в напрямку до с. Студенок Ізюмського району Харківської області в кварталі 136 заказника лісгоспу (лівий берег Сіверського Дінця) О. Й. Духінін і Е. Є. Кравченко в 1977 р. зібрана цікава колекція кераміки катакомбної культури. Знахідки виявлені на розораному полі на площі 25—30×100 м. Загалом — понад 20 фрагментів. Колір черепків червонуватий, в тісті незначна домішка піску. Вінця горщиків інтенсивно орнаментовані відбитками тасьми в різних комбінаціях візерунку (рис. 3, 1—7).

Серед матеріалів поселення виділяються окремі фрагменти кераміки і крем'яні вироби пізньопалеолітичного-енеолітичного часу (рис. 2, 2—4, 6).

Кераміка ранньослов'янського часу (близько 200 фрагментів) товстостінна з грубозаглаженою поверхнею; в тісті домішка великотовченого шамоту. Виділяється дві форми посуду: горщик з відведеними назовні вінцями та плоским дном і 33 уламки плоских покришок (рис. 4, 5). Як горщики, так і покришки позбавлені орнаменту майже повністю. Лише в окремих випадках по зрізу вінць є слабкі насічки, на деяких черепках зустрічаються видовжені заглибини. Виявлено два мініатюрні гостроріберні горщики (рис. 4, 6). Окрему групу ранньослов'янської кераміки складають фрагменти кружального посуду (6 шт.), в тому числі кілька вінць з сильно відігнутим назовні краєм (рис. 4, 4). Виділяється три ліпні петельчасті ручки. Виявлено 4 глиняних прясла.

ур. Стариця поблизу села Богородичне на лівому березі Сіверського Дінця. Трохи північніше від моста (через ріку)

виявлене велике різночасове поселення, що розміщене на піщаному підвищенні в заплаві ріки. Знахідки зібрані на розораному полі на площі 800×400 м.

Колекція включає, головним чином, ранньослов'янську кераміку і дрібний мікролітичний кремій. Знайдено також кілька стінок посуду з багатоваликовою орнаментацією та з валиком під зрізом вінець.

Ранньослов'янська кераміка груба, ліпна, з домішкою шамоту. Всього 67 фрагментів. Виділяється дві форми — горщик і плоскі покритки з загнутим краєм. Останніх — 19, решта — уламки горщиків. Кераміка не орнаментована.

Із особливих знахідок на поселенні варто відзначити наявність тут ллячки і маленького гостророберного горщика. Знайдено кілька залізних серпів і п'ять глиняних прясел, з них деякі орнаментовані, в тому числі одне — свастикоподібними знаками (рис. 4, 7, 8).

с. Шурове Краснолиманського р-ну Донецької обл. На захід від села, на відстані 4—5 км, в заплаві лівого берега Сіверського Дінця знаходиться озеро Кругленьке. На його східному березі зібрані різночасові матеріали, що зосереджувались на невеликій площі, в тому числі 30 фрагментів кераміки зрубної культури, понад десять уламків товстостінних черепків раннього залізного віку, а також крем'яні вироби.

Черепки зрубної культури орнаментовані головним чином лінійним візерунком, на окремих є відбитки гребінця, або невисокий валик під зрізом вінець (рис. 5, 1—3).

В зондажах встановлено, що кераміка доби бронзи залягає в чорноземному шарі, на глибині 0,3—0,5 м.

с. Старий Караван Краснолиманського р-ну Донецької обл. 1977 р. О. Й. Духінім зібрана значна колекція кераміки зрубної культури. Матеріали зустрічаються на площі 120—150 м. Крім кераміки, тут виявлені зернотерка, крем'яні серпи. Відзначено залягання знахідок в гумусному шарі на глибині 0,3—0,5 м.

Серед знахідок доби бронзи вінець, стінки, плоскі денця. В основному матеріал належить до широко відкритих горщиків за формою близьких до банкоподібної, вінець заокруглені, звичайно трохи відхи-

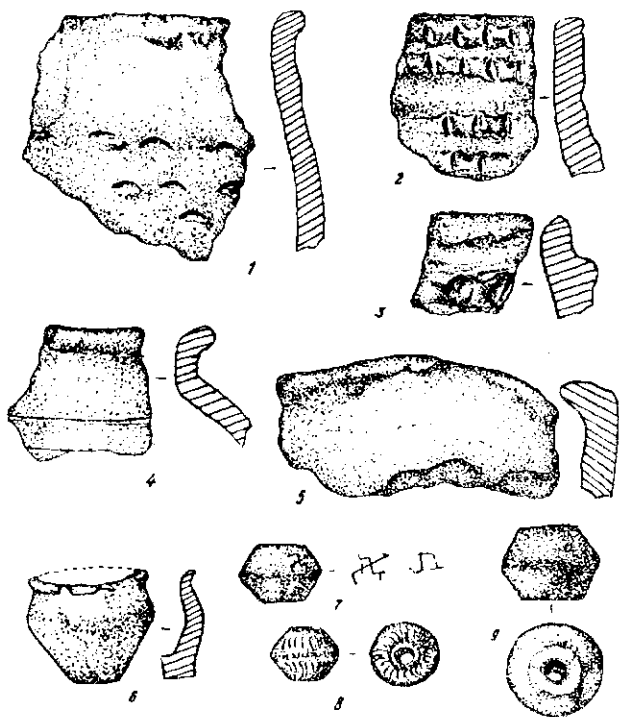

Рис. 4. Керамічні вироби епохи бронзи (1—3) та ранньослов'янські (4—9); 1—6, 9 — ур. Ведилиха, 7, 8 — ур. Стариця.

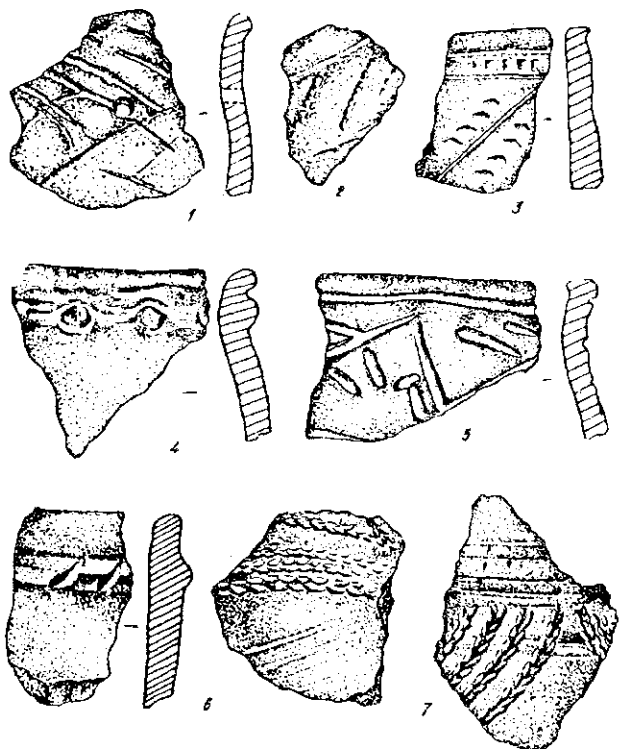

Рис. 5. Кераміка зрубної (1—6) і катакомбної (7, 8) культур; 1—3 — с. Шурове, 4—8 — с. Старий Караван.

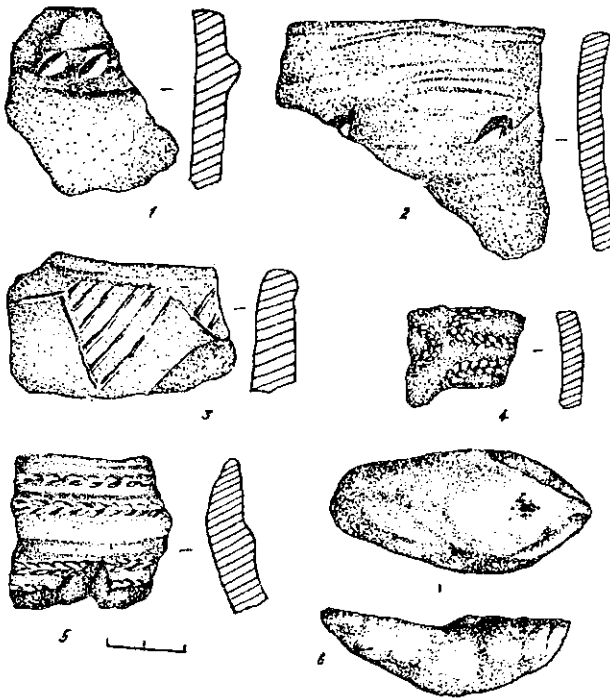

Рис. 6. Фрагменти глиняного посуду (1—5) і ллячка (6) епохи бронзи. 1. с. Андріївка; 2. с. Мала Діброва; 3. с. Стародубівка; 4—6. с. Райгородок.

когорлих горщиків, що мали орнамент у вигляді рядів ямок неправильних обрисів. На одному фрагменті є прокреслений орнамент (рис. 6, 2). Поселення належить до бондарихінської культури.

с. Стародубівка Краснолиманського р-ну Донецької обл. На західній околиці села 1975 р. О. Й. Духін зібрав невелику колекцію кераміки зрубної культури, оздобленої валиком з прокресленими лініями або без орнаменту (рис. 6, 3). В селі знайдено також крем'яний серп.

с. Черкаське Слов'янського р-ну Донецької обл. В центрі села на високому березі р. Сухий Торець поблизу виходів кременю О. Й. Духіним 1977 р. виявлена майстерня по обробці кременю. Тут на досить обмеженій площі (15×20 м) зібрано понад 500 кременів, в тому числі нуклеуси та їх заготовки (20 екз.), великі відщепи й уламки кременю, товсті первинні пластини, заготовки знарядь макролітичного типу. Готові знаряддя праці відсутні. Майстерня може датуватись, очевидно, добою енеоліту-бронзи.

с. Андріївка Слов'янського р-ну Донецької обл. На правому березі р. Сухий Торець, за 800 м північніше села, на невисокому підвищенні в заплаві ріки О. Й. Духіним виявлено поселення епохи пізньої бронзи, що займає площу 50×100 м. Знахідки зібрані на розораному полі — всього близько 100 фрагментів кераміки. Черепки міцні, шорсткі. Вінця посуду заокруглені на зрізі, відхилені назовні. Орнамент під вінцями у вигляді валика з защипами (8 фр.), у вигляді прогладжених ліній (4 фр.), з защипами по стінках (6 фр.), відбитками великозубого гребінця (рис. 6, 1). Один горщик був прикрашений відбитками шнура, на другому шнур поєднується в системі візерунку з прокресленими лініями. Колекція в цілому належить до зрубної культури. Виділяється, крім того, кілька фрагментів з багатоваликовою орнаментациєю.

с. Райгородок Слов'янського р-ну Донецької обл. Поблизу села виявлено три місцезнаходження: біля молочно-товарної ферми, сільського кладовища і в урочищі Старе.

Перше з них належить до епохи пізньої бронзи. Розташоване воно на південь від села на лівому березі Казенного Торця. Знахідки зібрані з викидів силосної ями в 1982 р. Серед них фрагменти товстостінних горщиків, невелика частина яких прикрашена окремими пальцями-нігтівними ум'ятинами, розчленованими такими ж ум'ятинами, зробленими валиком. Знайдена глиняна ллячка (рис. 6, 6), крем'яний ніж-серп з двобічною обробкою.

Аналогічні знахідки пізньої бронзи зібрані й поблизу сільського кладовища.

ур. Старе розташоване на північний схід від села на лівому місі р. Казенний Торець. Тут зібрано значну колекцію знахідок доби бронзи і пізнього середньовіччя. Кераміка, в основному, належить до катакомбної культури, прикрашена тасьмою і шнуром (рис. 6, 4, 5). Всього зібрано близько 20 фрагментів.

В ур. Старе колись містився центр козацької паланки Ріпнин Юрт, тому тут знаходять значну кількість руських і польських монет, знайдена також бронзова іконка, кістяні накладні пластини з орнаментом тощо.

Матеріали розвідок в Слов'янському і Краснолиманському районах значною мірою доповнюють дані до археологічної карти краю. Звертає на себе увагу факт виявлення в межах Слов'ян-

лені у верхній частині назовні. Колір кераміки від сірого до жовто-рожевого, а внутрішня частина має темний колір. Валики мають форму двох типів, один товстий, заокруглений, який розчленовано пальцями-нігтівними защипами або косопоставленою паличкою, другий — тонкий і гострий валик, що теж буває розчленованим. Крім валикового зустрічається орнамент, виконаний широкими лініями, а також у вигляді штамп з наколом або підтрикутних прокреслених ліній (рис. 5, 4—6).

На площі поселення знайдено кілька черепків бондарихінського типу, а на протилежному березі ставка зібрано кераміку катакомбної культури; прикрашена тасьмою (рис. 5, 7, 8).

с. Мала Діброва Краснолиманського р-ну Донецької обл. За півкілометра на схід від села над заплавою лівого берега Сіверського Дінця в 1977—1978 рр. О. Й. Духіним і Е. С. Кравченком зібрані великі фрагменти кераміки пізньої бронзи і окремі крем'яні вироби. Черепки (35 екз.) відносно тонкостінні, без помітних домішок в тісті, належать до висо-

ського, Краснолиманського і південної частини Ізюмського районів ряду поселень з катакомбною керамікою. Ще під час розвідок М. В. Сиблова в багатьох пунктах на заплавній терасі Сіверського Дінця були зібрані фрагменти катакомбної кераміки. Такі ж знахідки відзначені в 50-х рр. розвідкою Д. Я. Телегіна і С. М. Одинцової біля села Ярємівка Ізюмського району Харківської обл. і в ур. Бондариха південніше м. Ізюм (рис. 3, 8, 9). Тоді ж було відкрито і катакомбне поселення з наявністю культурного шару в с. Банне-Сахалін (тепер територія м. Слово'яногорськ). В 70-х рр. це поселення було вдруге виявлене експедицією С. Н. Братченка.

Як видно з викладеного вище, за доби пізньої бронзи узбережжя Сіверського Дінця було густо заселене носіями зрубної культури. Багато виявилось тут місцезнаходжень з грубою ліпною керамікою без орнаменту, домшкою шамоту в тісті. Ці пункти ми позначили вище як ранньослов'янські.

Одержано 09.04.88

НОВА СКУЛЬПТУРА З ОЛЬВІЇ

Н. О. Лейпунська, Т. Л. Самойлова

В 1991 р. на ділянці НГС в Ольвії була знайдена мармурова скульптура (рис. 1—6). Її виявили в західній частині ділянки, у верхньому рівні сіроглинистого шару, безпосередньо під гумусом (кв. 96, 091-НГС-522). В цьому місці ділянки спостерігається сповзання ґрунту на схід. Скульптура була в перемішеному ґрунті. Вона потрапила сюди, скоріше за все, з Верхнього міста, скинута вниз під час одного з розгромів міста, найвірогідніше, у ранньоримський час.

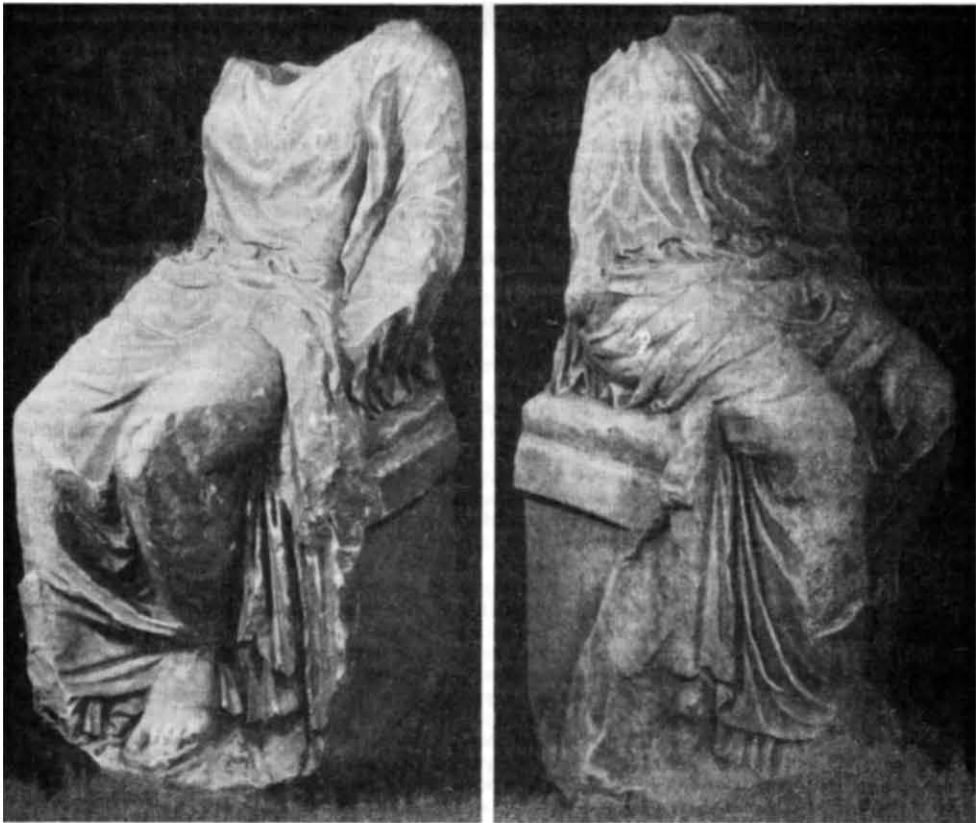

Рис. 1; 2. Скульптура жінки, що сидить. Загальний вигляд.

© Н. О. ЛЕЙПУНСЬКА, Т. Л. САМОЙЛОВА, 1997